

Але слід видати такий словник обов'язково з тлумаченням термінів, бо це є дуже важливим елементом семантичного взаємозв'язку експерта та правника.

Унормування української судово-медичної термінології сприятиме більш широкому використанню її в експертній та судово-слідчій практиці, а головне, однаковому розумінню термінів експертами та правниками.

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ГАЛУЗІ ПОЛІМЕРІВ

© Юрій Нізельський, 2000

Інститут хімії високомолекулярних сполук НАН України, Київ

Хемію високомолекулярних сполук, а особливо хемію і технологію композиційних полімерних матеріалів можна віднести до новітніх галузей хемії. Історія формування цих напрямків хемічної науки в Україні припадає не на такі вже й далекі часи. Склалося так, що до 1959 року, коли почав у системі Академії наук України функціонувати Інститут хімії високомолекулярних сполук [1], в Україні не було фахівців у галузі полімерів. Зі створенням Інституту, а потім у 1963 році кафедри полімерного профілю в Київському університеті в Україні розпочалася підготовка відповідних фахівців. Велику допомогу у підготовці наукових кадрів надали провідні інститути Москви і Ленінграду. Природно, як на той час, що мовою спілкування науковців була російська. Великий вплив на формування полімерної науки в Україні російськомовних учених спричинився до того, що і дотепер домінуючою є російська мова. Ця обставина сильно вплинула на формування української термінології. Це, в основному, були і, на жаль, лишаються кальки російських термінів. Цьому сприяли також інтенсивні процеси русифікації монографічних та періодичних наукових видань. А як зазначає Ю.Шерех, "...при великому використанні кальок мова поступово скоряється чужим для неї законам словотворення, пов'язання слів у речення і може з часом утратити свою внутрішню своєрідність". Тому розвиток системи понять, становлення термінології, яка спирається і на національні надбання, є однією з умов, що сприяє точності наукової мови.

Досі не маємо жодної монографії з полімерів українською мовою. Щоправда, є два підручники з полімерів українською мовою [2,3], але ці видання стали бібліографічною рідкістю. Видано навчальний посібник "Фізичні основи теплових і релаксаційних явищ у полімерах" (1995) [4], конспект лекцій на тему "Біополімери. Синтез та властивості" (2000) [5]. Видано "Лабораторний практикум з хімії та технології полімерів" у перекладі з польської професора М.Братичака [6]. У цьому році видавничий центр "Київський університет" готує до виходу у світ підручник "Полімерна хімія" у 3-х частинах. Автор – професор Ю.Гетьманчук. А раніше, ще у 1972 р. видавництвом "Наукова думка" видано українською мовою книжку "Світ молекул-велетнів" [7].

Що до словника, який було випущено за часів Радянського Союзу [8], то він, хоч і іменувався російсько-українським, але був спрямований на обслуговування зрусифікованого читача. Ті загальні російсько-українські хемічні і фізичні словники, які видано останнім часом [9–14], на жаль, містять мало термінів полімерної хемії, а ті терміни, які в них вміщено, не завжди можуть бути прийняті без застережень.

Протягом останніх років Держстандартом України видано низку стандартів [15, 16], в яких загальна кількість термінів не перебільшує 600.

Отже, на часі укладання словника українських термінів полімерної хемії. Робота над таким словником близька до завершення.

Однією з актуальних проблем у хемічному термінознавстві є співвідношення між національними і міжнародними елементами у термінотворенні та їх узгодження.

Хемія має розвинені терміносистеми, які періодично розглядаються та уточнюються у спеціалізованих комісіях Міжнародного союзу теоретичної і прикладної хемії (IUPAC), що видає відповідні документи. Матеріали згаданих комісій є основою для відтворення узгоджених термінів національними мовами. В Україні діють Національна комісія України з хемічної термінології і номенклатури, Комітет наукової термінології НАН України. При Технічному комітеті стандартизації науково-технічної термінології (Львів, Львівська політехніка) створено "Підкомітет з хемії". У Київському національному університеті імені Тараса Шевченка працює Термінологічна комісія з природничих наук.

У 1974 році Комісія з макромолекулярної номенклатури IUPAC опублікувала документ "Основні означення і терміни, що стосуються полімерів" [17]; в російському перекладі документ опубліковано у журналі "Высокомолекулярные соединения" [18]. Через 22 роки після опублікування першого документа у 1996 році Комісія запропонувала переглянутий і розширений список основних термінів з полімерів [19], російський переклад надруковано також у журналі "Высокомолекулярные соединения" [20], третій документ Комісії торкається номенклатури нелінійних макромолекул і макромолекулярних ансамблів [21]. Ці й інші документи складені Комісією за участю відомих дослідників у царині полімерів і видавців полімерних журналів.

Розглянемо означення деяких конкретних термінів полімерної хемії, з приводу використання яких ведуться дискусії.

Часто термін *полімер* вживають у двох значеннях: ним називають і полімерні речовини, і полімерні молекули. Тепер рекомендовано користуватися термінами *макромолекула*, маючи на увазі індивідуальні молекули, і *полімер*, в розумінні складена з макромолекул речовина. Похідними від терміна *полімер* є прикметник *полімерний*, наприклад, *полімерна суміш*, *полімерна молекула*.

Таким чином, уведено терміни *макромолекула* (*полімерна молекула*), *олігомерна молекула*, *мономерна молекула*, *лінійна макромолекула*, *прищеплена макромолекула*, *драбиноподібна макромолекула*, *зіркоподібна макромолекула*, *гребенеподібна макромолекула*.

Для речовин введено терміни *мономер*, *олігомер*, *полімер*, *гомополімер*, *кополімер*, *неоднорідний полімер* (*полідисперсний полімер*), *регулярний полімер*, *нерегулярний полімер*, *прищеплений полімер*, *лінійний полімер*, *розгалужений полімер*, *полімерна суміш* (використання терміну *полімерний стоп* (*сплав*) не рекомендовано), *сітчастий полімер* (*полімерна сітка*), *напіввзаємпроникна полімерна сітка* (*НВПС*), *взаємпроникна полімерна сітка* (*ВПС*), *полімер-полімерний комплекс*.

Виділяють такі реакції: *полімеризація*, *олігомеризація*, *гомополімеризація*, *кополімеризація*, *коолігомеризація*, *поліконденсація*, *поліприсєднання*, *йонна полімеризація*, *аніонна полімеризація*, *катіонна полімеризація*, *циклополімеризація*, *"живуча" полімеризація* (*полімеризація за механізмом "живучих" ланцюгів*).

Термін *высокомолекулярные соединения*, популярний в російській науковій мові, не відповідає міжнародним рекомендаціям, і тому його прямиий переклад *високомолекулярні сполуки* не слід використовувати.

Стосовно термінів *сополімер, співполімер*, треба вживати *кополімер*, порівняймо: *кофермент*.

Связующее (рос.) перекладають по-українськи як *в'язуче, з'єднувач, сполучник*. Прямий переклад російського терміну *связующее* – *зв'язуюче*.

Текучесть (рос.) Для означення властивості полімерного матеріалу пластично деформуватись можна обрати два дієслова: *текти* або *плинути*, бо вони синоніми. Порівняння термінів на користь дієслова *плинути*:

дієслово	<i>плинути</i>	<i>текти</i>
дія	<i>плинення</i>	-
наслідок дії	<i>плин</i>	<i>течія</i>
стан	<i>плинність</i>	<i>текучість</i>
якість	<i>плинний</i>	<i>текучий</i>

Отже: *плинення* відбувається за умов, спостерігається *плинність* полімеру, *плинним* є матеріал, що здатний пластично деформуватись.

У словнику П.Білецького-Носенка на стор.284 : Плинєніє – Течєніє.

Отверждение, отвердевание, отвердение, отвердитель (рос.), слід уживати по-українськи: *твердіння, твердєння, ствердіння, затвердіння, затвердєння, твердник, затверджуєвач*.

У технічній українській мові вживається не термін *плавлення* (*плавление* – рос.), а *топлення*, тому результат процесу топлення є *стоп*, а не *сплав*. Усі старі словники стверджують саме так.

Зупинимось іще на деяких прикладах. Виводити термін треба, виходячи із засад і досягнень інших наук. Так, термін *сечовина* використовують і в медицині, і в хемії (в полімерній хемії: *сечовино-формальдегідні смоли, полісечовини*), і у сільському господарстві (добрива). Є ще термін *карбамід*. Пропонуємо для хемії залишити *карбамід* або за подібністю до *уретан (карбамат) уретид (карбамід)*. Подібно для хемії лишити *ліогель* (англ. *lyogel*), а для кулінарії – *драгли*.

Треба надавати терміну чіткості та однозначності. Наприклад, *функційний* (від *функція*, той, що виконує певну функцію): *функційна група; функціональний* (від *функціонал*); *реакційний* (той, що стосується реакції): *реакційний центр; реактивний* (від реактивність, тобто здатний до реакції, має таку властивість): *реактивне положення*.

Слід розрізняти такі широкоживані поняття, як *вимірювання* (дія) – *вимір* (результат); *випромінювання* (дія) – *випромінєння* (результат); *перенесення* (дія) – *перенос* (результат); *перероблення* (дія) – *переробка* (результат), не слід на російський лад використовувати тільки один термін.

Широковживаним засобом відтворення іншомовних термінів є їх буквальный переклад. Розглянемо два приклади: сполука, що підсилює термодинамічну сумісність полімерів, називається *компатибілізатором* (англ. *compatibilizator*). Термін вживають саме так, наприклад, “одним з методів *компатибілізації* сумішей двох несумісних полімерів може бути...”

Для керування ростом макромолекулярного ланцюга використовують специфічні ініціатори-прискорювачі – *ініфертери*, це, взагалі, аббревіатура *iniferter (initiator – transfer agent – terminator)*. Так зберігаємо термін і в українській мові.

У роботі над словником виникають проблеми не термінотворення, а проблеми української мови, українського правопису, адже робота над його поновленням ще триває. А поки діємо у рамках існуючого Правопису [22].

1. Інститут хімії високомолекулярних сполук. Київ: ІХВС НАН України, 1999. – 75с.
2. Боечко Ф.Ф. Хімія полімерів. Київ: Техніка, 1965.
3. Анохін В.В. Хімія і фізико-хімія полімерів. Київ, 1971.
4. Барановський В.М., Черенков О.В., Віленський В.О. Фізичні основи теплових і релаксаційних явищ у полімерах. Луганськ: ЛДПІ, 1995. – 175с.
5. Миронович Л.М., Нізельський Ю.М. Біополімери. Синтез і властивості (конспект лекцій). Суми: Різоцентр СумДУ, 2000. — 57с.
6. Лабораторний практикум з хімії та технології полімерів / Колективна праця під редакцією Ірени Словіковської. Переклад з польської М. Братичака. Варшава: вид-во Варшавської політехніки, 1999. – 244с.
7. Ліпатов Ю.С., Нізельський Ю.М. Світ молекул-велетнів. Київ: Наукова думка, 1972. – 162с.
8. Некряч Є.Ф., Назаренко Ю.П., Чернецький В.П. Російсько-український хімічний словник. К.: вид-во АН УРСР, 1959. – 187с.
9. Корнілов М.Ю., Білодід О.І. Кісельова С.І., Давидова Н.О. Англо-українсько-російський словник з хімії. Київ: Либідь, 1994. Т.1,2.
10. Ганіткевич М., Зелізний А. Російсько-український словник з хімії та хімічної технології. Львів: ДУ "Львівська політехніка", 1993. – 315с.
11. Словник наукової термінології. Біологія. Хімія. Медицина. Київ, Наукова думка, 1998.
12. Тлумачний термінологічний словник з хімічної кінетики / Укладачі Й. Опейда, О. Швайка, А. Ніколаєвський. Донецьк, вид-во Донецького університету, 1995. – 263с.
13. Тлумачний термінологічний словник з органічної та фізико-органічної хімії / Укладачі Й. Опейда, О. Швайка. Київ: Наукова думка, 1997. – 532с.
14. Козирський В., Шендеровський В. Словник фізичної лексики. Київ: вид-во "Рада", 1996. – 933с.
15. Матеріали композитні. Склопластики. Терміни та визначення. ДСТУ 2241 – 93. Київ: Держстандарт України, 1993. – 47с.
16. Пластмаси, полімери і синтетичні смоли. Хімічні назви. Терміни та визначення. ДСТУ 2406 – 94. Київ: Держстандарт України, 1994. – 27с.
17. Pure & Appl. Chem. 1974. V.40. P.479 – 491.
18. Высокомолекулярные соединения. Серия А. 1978. Т.20, №5. С.1167
19. Pure & Appl. Chem. 1996. V.68, No 12. P.2287 – 2311/
20. Словарь основных терминов науки о полимерах. Высокомолекулярные соединения. Серия Б. 1997. Т.39, № 12. С.2095 – 2112.
21. Source-based nomenclature for non-linear macromolecules and macromolecular assemblies // Pure & Appl. Chem. 1997. V.69, No 12. P.2511 – 2521.
22. Український правопис: 4-е вид. Київ: Наукова думка, 1993. – 235с.

УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ДЕРЖАВНИЙ ЗАХИСТ

© Микола Кукляк, 2000

ДУ "Львівська політехніка"

Понад 300 років національного та соціального гноблення України царською Росією, серед яких 70 років перебування у залізних путах комуно-більшовицького режиму жорстокої диктатури й сваволі з боку "старшого брата", доморошених яничарів, залишили невиліковні рани на тілах і в душах мільйонів живих та мертвих співвітчизників, що пройшли через послідовні репресії воєнного комунізму, страхіття голодоморів, примусову колективізацію та масові депортації, сталінські гулаги та чистки, смерч Другої світової війни, розв'язаної червоним комуно-фашизмом. Під гаслами радянського інтернаціоналізму (а радше великоросійського шовінізму) та формування свідомості "будівника комунізму", як єдиного радянського народу, проходила тотальна русифікація України.

Перебудовні процеси 1989...1991 р.р. завершилися відторгненням України від російської імперії, яке підтвердилось 16 липня 1990 р. Декларацією про Державний суверенітет та 24 серпня 1991 р. про Державну незалежність України.

Появились перші прикмети реабілітації української мови як основної субстанції національного відродження. Почалися процеси дерусифікації в системі освіти, науки, в силових структурах і державного управління [1].

Проте, цей процес тривав недовго, настав період спаду, який припав на час других парламентських і президентських виборів. І вже наприкінці першого десятиріччя незалежності Української Держави здійснюється дика за формами, проте добре спланована русифікація, яка за своєю цинічністю та масштабністю перевищує антиукраїнську практику 70-80 років. Політичних діячів та діячів культури української